

УДК 342.72/.73

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.24>

ЗМІСТ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я

Стефанчук М.О.,

*провідний науковий співробітник
Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
ORCID: 0000-0002-2983-2770
e-mail: stefanchuk@gmail.com*

Стефанчук М.О. Зміст права людини на охорону здоров'я.

Дана стаття розкриває зміст права людини на охорону здоров'я. Досліджується відмінність понять право на здоров'я та право на охорону здоров'я та надається визначення вказаних понять. У статті проаналізовано міжнародні нормативно-правові акти, які закріплюють право на здоров'я та досліджено систему національного законодавства у сфері захисту права на охорону здоров'я.

Аналізується законодавство Польщі, Португалії, Угорщини, Італії Чехії та Естонії та визначаються відмінності у їх правовому регулюванні цього питання.

Визначено три ключових зобов'язання держави з права на охорону здоров'я поділяються на три категорії, а саме зобов'язання поважати, захищати та виконувати покладені на неї обов'язки.

Наголошено на необхідності прийняття розробленого проекту стратегії розвитку системи охорони здоров'я до 2030 року, який вже оприлюднений для публічного обговорення та готується до прийняття, з метою розвитку медичної системи держави, сприяння здоров'ю та добробуту громадян через забезпечення справедливого доступу до якісних медичних послуг, побудови стійких систем охорони здоров'я.

Зроблено висновок, що зміст права на охорону здоров'я полягає в тому, що держава забезпечує різноманітні сприятливі умови та доступні високоякісні товари та послуги, необхідні для найвищого досяжного рівня здоров'я. Визначено пріоритетні напрямки розвитку вітчизняної системи охорони здоров'я.

Встановлено, що зміст права на охорону здоров'я полягає в забезпеченні державою розмаїття сприятливих умов, доступних та якісних товарів та послуг, необхідних для найвищого досяжного рівня здоров'я, через забезпечення доступу до закладів охорони здоров'я, якісних товарів і послуг на недискримінаційній основі, безпечного навколишнього середовища, а також встанов-

лення відповідальності за порушення прав людини у сфері охорони здоров'я.

Ключові слова: права людини, особисті немайнові права, право на здоров'я, право на охорону здоров'я, здоров'я, людина.

Stefanchuk M.O. The content of the human right to health protection.

This article reveals the content of the human right to health care. The difference between the concepts of the right to health and the right to health care is studied and the definition of these concepts is provided. The article analyzes the international legal acts that enshrine the right to health and examines the system of national legislation in the field of protection of the right to health care.

The legislation of Poland, Portugal, Hungary, Italy, the Czech Republic and Estonia is analyzed and the differences in their legal regulation of this issue are determined.

The three key obligations of the state regarding the right to health care are defined and divided into three categories, namely the obligation to respect, protect and fulfill the duties assigned to it.

It was emphasized the need to adopt the developed draft strategy for the development of the health care system until 2030, which has already been published for public discussion and is being prepared for adoption, in order to develop the state's medical system, promote the health and well-being of citizens by ensuring fair access to quality medical services, building sustainable health care systems.

It was concluded that the content of the right to health care is that the state provides various favorable conditions and available high-quality goods and services necessary for the highest attainable level of health. The priority directions of the development of the domestic health care system have been determined.

It has been established that the content of the right to health care consists in the provision by the state of a variety of favorable conditions, available

and high-quality goods and services necessary for the highest attainable level of health, through ensuring access to health care facilities, high-quality goods and services on a non-discriminatory basis, a safe environment, as well as establishing responsibility for violations of human rights in the field of health care.

Key words: human rights, personal non-property rights, the right to health, the right to health care.

Постановка проблеми. Здоров'я є основним правом людини, необхідним для здійснення інших прав. Кожна людина має право на максимально досяжний рівень здоров'я, яке сприяє гідному життю. Здійснення права на здоров'я може бути досягнуте за допомогою ряду взаємодоповнюючих підходів, таких як формулювання політики охорони здоров'я, впровадження програм охорони здоров'я, розроблених Всесвітньою організацією охорони здоров'я, або прийняття конкретних правових інструментів.

Стан опрацювання проблематики. Дослідження питання права людини на охорону здоров'я та його місце у системі прав людини певною мірою розглядали у своїх роботах такі науковці: Стефанчук Р.О., Назарко Ю.В., Сенюта І.Я., Скалецька З.С., проте недослідженим залишається питання змісту права людини на охорону здоров'я.

Виклад основного матеріалу. Поняття право на здоров'я дуже часто згадується у міжнародно-правових актах, проте варто розрізнити його від поняття право на охорону здоров'я.

Право на здоров'я – це більш широке поняття, оскільки включає в себе широкий спектр соціально-економічних факторів, які сприяють умовам, за яких люди можуть вести здоровий спосіб життя.

Право на здоров'я є міжнародно визнаним основним правом людини. У преамбулі Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я від 1946 року визначено здоров'я як стан повного фізичного, психічного та соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб чи фізичних вад. У преамбулі далі зазначено, що одним із фундаментальних прав кожної людини, незалежно від раси, релігії, політичних переконань, економічного чи соціального статусу, є право на найвищий досяжний рівень здоров'я [1].

Також ст. 25 Загальної декларації прав людини від 1948 року [2], яка стверджує універсальні цінності та перераховує права людини, на які мають право всі люди, встановлює загальне зобов'язання щодо прав на здоров'я.

У 1966 році було прийнято Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права [3] до якого приєдналися всі держави-члени Ради Європи та взяли на себе зобов'язання заохочу-

вати перелічені в ньому права. Повторюючи Статут ВООЗ, стаття 12 Пакту стверджує право на найвищий можливий рівень фізичного та психічного здоров'я, тобто право на здоров'я [1].

Загальний коментар 14, ухвалений Комітетом ООН з економічних, соціальних і культурних прав, роз'яснює, що зобов'язання держав включають зобов'язання поважати, захищати та виконувати право на здоров'я. У ньому зазначено, що право на здоров'я містить два ключових компоненти: охорона здоров'я та базові соціальні, екологічні, економічні та комерційні детермінанти здоров'я [4].

Цікаво, що різні країни використовують різні категорії в цій сфері. Наприклад, Польща та Португалія використовують право на охорону здоров'я, тоді як Угорщина та Італія використовують поняття право на здоров'я. У свою чергу в законодавстві Чехії та Естонії використовується поняття право на захист здоров'я. Слід зазначити, що найбільш вдалими і поширеними є використання поняття право на охорону здоров'я [5, с. 143].

Право на здоров'я, як підкреслює Р. Стефанчук, це суб'єктивне право особи, яке виникає щодо здоров'я як нематеріального блага, яке гарантує володіння, користування, розпорядження та правовий захист цих благ [6, с. 24]. Зрозуміло, що поняття «право на здоров'я» має більш широкий зміст, аніж доступ людини до системи охорони здоров'я, оскільки це суб'єктивне право фізичних осіб, яке включає право на користування різними можливостями, товарами, послугами та умовами, необхідними для досягнення найвищого досяжного рівня фізичного, а також психічного та соціального здоров'я.

Право людини на здоров'я породжує низку зобов'язань для осіб, держав, організацій, міжнародної спільноти, оскільки кожен із них має певні обов'язки щодо прав людини. Однак, щодо конкретних зобов'язань кожної зі сторін, можна стверджувати, що держава через міжнародні акти, національне законодавство та відповідну політику займає провідну роль у виконанні обов'язків, необхідних для ефективного захисту цього права.

Слід розуміти, право на здоров'я не є правом бути здоровим – цього неможливо вимагати від держави, оскільки вона не може контролювати ні біологічний стан своїх громадян, ні соціально-економічні умови, проте вона може впливати на цей процес. Саме тому в контексті зобов'язань держави стосовно захисту права на здоров'я, варто використовувати поняття право на охорону здоров'я.

Забезпечення здійснення права на охорону здоров'я не може означати, що держава гарантує відмінне здоров'я або що держава здатна забезпечити захист від усіх можливих причин

погіршення здоров'я. Наприклад, важливу роль у стані здоров'я людини відіграють генетичні фактори, індивідуальна схильність до поганого самопочуття, нездоровий спосіб життя. Відповідно до міжнародно-правової думки, зміст права на охорону здоров'я полягає в тому, що держава забезпечує різноманітні сприятливі умови та доступні високоякісні товари та послуги, необхідні для найвищого досяжного рівня здоров'я.

Кожна країна ратифікувала щонайменше один міжнародний акт про права людини, який визнає право на охорону здоров'я, тому воно є актуальним для всіх держав. Загалом зміст права на охорону здоров'я включає такі основні компоненти як доступність, прийнятність та якість.

Перш за все вимагається, щоб функціонуючі державні заклади охорони здоров'я, товари та послуги були однаково доступними в достатній кількості для всіх. Вони мають бути фінансово та фізично доступними. Медичні послуги, товари та засоби повинні надаватися всім без будь-якої дискримінації, оскільки недискримінація є ключовим принципом прав людини та має вирішальне значення для здійснення права на найвищий досяжний рівень здоров'я. Доступність також передбачає право шукати, отримувати та передавати інформацію, пов'язану зі здоров'ям, у доступному форматі, але при цьому не порушуючи право на конфіденційність обробки персональних даних про здоров'я. Держави повинні зробити все можливе в межах наявних ресурсів, щоб забезпечити все це. Таким чином, доступність включає декілька елементів: недискримінація, фізична доступність, цінова доступність та доступність інформації.

Прийнятність вимагає, щоб медичні заклади, товари, послуги та програми були орієнтовані на людей і задовольняли конкретні потреби різноманітних груп населення та відповідали міжнародним стандартам медичної етики щодо конфіденційності.

Якість є ключовим компонентом медичного обслуговування і включає положення про те, що усі послуги, товари та засоби мають бути відповідними з наукової та медичної точки зору та належної якості. Для цього, зокрема, потрібні кваліфіковані медичні працівники, науково схвалені ліки та обладнання, відповідні санітарні умови [4].

Держави несуть головний обов'язок захищати та гарантувати права людини. Зобов'язання щодо прав людини визначаються та гарантуються міжнародними договорами з прав людини, які створюють обов'язкові зобов'язання для держав, які їх ратифікували, щодо здійснення цих прав.

Держави-учасниці зобов'язані забезпечити здійснення цих прав у межах своєї юрисдикції. Зокрема, ст. 2 Міжнародного пакту про економіч-

ні, соціальні та культурні права підкреслює, що держави зобов'язані поступово досягати повного здійснення прав згідно з Пактом. Отже, право на здоров'я, вважається предметом поступового здійснення. Не всі аспекти прав, передбачених Пактом, можуть бути реалізовані негайно, але держави повинні продемонструвати, що вони докладають усіх можливих зусиль для кращого захисту та сприяння всім правам, передбаченим Пактом [3].

Вчинення дій для здійснення права на охорону здоров'я вимагає різноманітних заходів, проте міжнародні договори не пропонують чітких приписів. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права у ст. 2 просто зазначає, що повне здійснення прав, які містяться в договорі, має бути досягнуте за допомогою всіх належних засобів, включаючи, зокрема, прийняття законодавчих заходів [3]. Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав підкреслив, що держави повинні, як мінімум, ухвалити національну стратегію для забезпечення всім користування правом на охорону здоров'я, засновану на принципах прав людини, які визначають цілі цієї стратегії.

У загальному варіанті, зміст права на охорону здоров'я, який має гарантувати держава, складається з:

- права на доступ до медичних закладів, товарів і послуг на недискримінаційній основі, особливо для вразливих груп;
- доступ до мінімуму необхідного харчування, безпечної та питної води;
- забезпечення життєво необхідними лікарськими засобами;
- забезпечення безпечними та здоровими умовами праці;
- безпечного навколишнього середовища;
- забезпечення доступу до медичної освіти та інформації.

Зобов'язання держави по здійсненню права на охорону здоров'я поділяються на три категорії, а саме зобов'язання поважати, захищати та виконувати [7, с. 25].

Обов'язок поважати вимагає від держав не втручатися, прямо чи опосередковано, у право на здоров'я. Наприклад, держави не повинні відмовляти або обмежувати доступ до медичної допомоги, продавати небезпечні ліки, приховувати або фальсифікувати інформацію про здоров'я та порушувати права на конфіденційність.

Обов'язок захищати зобов'язує держави запобігати втручання третіх сторін у право на здоров'я. Держави повинні прийняти закони чи провести інші заходи для забезпечення дотримання приватними суб'єктами стандартів прав людини під час надання медичної допомоги чи інших послуг; контролювати реалізацію фізичними особами виробів медичного призначення

та лікарських засобів; гарантувати, що треті сторони не обмежують доступ людей до інформації та послуг, пов'язаних зі здоров'ям, включаючи стан навколишнього середовища.

Обов'язок виконувати вимагає від держав вжиття відповідних законодавчих, бюджетних та інших заходів для повного здійснення права на охорону здоров'я. Наприклад, держави повинні прийняти національну політику або стратегію охорони здоров'я; забезпечувати надання медичної допомоги; гарантувати забезпечення рівного доступу для всіх до основних потреб у сфері охорони здоров'я, таких як безпечна їжа, санітарія та чиста вода; а також надавати інформацію та консультації з питань, пов'язаних зі здоров'ям.

Відповідно до національного законодавства гарантії здійснення права на охорону здоров'я визначені в Конституції України та Цивільному кодексі України.

Статтями 3 та 49 Конституції України визначено, що життя і здоров'я є цінністю і першочерговою умовою життя кожної людини. Тому з численних прав Основного Закону право людини на охорону здоров'я можна виділити як право, яке гарантує фізичне існування та є необхідною умовою для гарантування здійснення всіх інших прав людини [8].

Цивільний кодекс України у ст. 283 закріплює право кожної фізичної особи на охорону здоров'я, яке є особистим немайновим правом, що забезпечує її природне існування [9].

Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав підкреслив, що держави повинні, як мінімум, ухвалити національну стратегію для забезпечення всім користування правом на охорону здоров'я, засновану на принципах прав людини, які визначають цілі цієї стратегії.

Тому національне законодавство у сфері охорони здоров'я потребує розроблення відповідної стратегії національної системи охорони здоров'я метою якої було б розвиток медичної системи держави, сприяння здоров'ю та добробуту громадян через забезпечення справедливого доступу до якісних медичних послуг, побудови стійких систем охорони здоров'я. В Україні діяла Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015–2020 рр. [10], проте сьогодні існує потреба розроблення та впровадження нової національної стратегії охорони здоров'я.

Варто наголосити, що робота над розробленням стратегії вже фактично завершений, оскільки розроблений проект стратегії розвитку системи охорони здоров'я до 2030 року оприлюднений для публічного обговорення та готується до прийняття [11]. У проекті визначені п'ять пріоритетних напрямків: урядування у сфері охорони здоров'я, універсальне охоплення послугами,

громадське здоров'я, залучення людей та громад, а також кадрові ресурси.

На сьогодні головним галузевим нормативно-правовим актом, який регулює питання охорони здоров'я, є Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», положення якого становлять нормативні гарантії здійснення права на охорону здоров'я. У преамбулі Основ законодавства України про охорону здоров'я зазначається, що кожна людина має природне невід'ємне і непорушне право на охорону здоров'я [12].

Гарантіями права громадян на охорону здоров'я згідно зі ст. 7 вказаного закону є: створення широкої мережі закладів охорони здоров'я; організація та проведення системи державних і громадських заходів щодо охорони та зміцнення здоров'я; гарантований рівень здоров'я та санітарії для всіх громадян; здійснення державного та громадського контролю та нагляду у сфері охорони здоров'я; організація державної системи збирання, обробки та аналізу соціальної, екологічної та спеціальної медичної статистичної інформації; встановлення відповідальності за порушення прав і законних інтересів громадян у сфері охорони здоров'я.

Тобто, держава визнає право кожного громадянина на охорону здоров'я та забезпечує його захист. У разі порушення законних прав та інтересів громадян у галузі охорони здоров'я відповідні державні, громадські та інші органи, підприємства, установи та організації, їх посадові особи та громадяни зобов'язані вжити заходів до поновлення порушених прав, захисту законних інтересів та відшкодування завданої шкоди.

І хоча кожна держава відповідає за здоров'я своїх громадян, проте дуже складно гарантувати належний рівень здоров'я для всіх. Тому держави повинні створити певні передумови для здійснення права на захист від певних небезпек для здоров'я, права на захист від шкідливих факторів навколишнього середовища, доступність медичної допомоги, чистої питної води.

Висновки. Право на здоров'я, яке закріплене в міжнародних правових актах спрямовує національну систему охорони здоров'я на розроблення заходів, необхідних для здійснення права на охорону здоров'я та створення умов, у яких люди можуть мати найвищий можливий рівень фізичного та психічного здоров'я.

Слід звернути увагу на те, що поняття право на охорону здоров'я є вужчим за поняття право на здоров'я.

Право на здоров'я є суб'єктивним правом людини, яке включає право на користування різними можливостями, товарами, послугами та умовами, необхідними для досягнення найвищого досяжного рівня фізичного, а також психічного та соціального здоров'я.

Право на охорону здоров'я передбачає обов'язок держави гарантувати особі розмаїття сприятливих умов, доступність медичних послуг належної якості та якісних товарів та послуг, безпечних умови життя, праці та відпочинку необхідних для найвищого досяжного стандарту здоров'я.

Таким чином, відповідно до сформованих визначень зміст права на охорону здоров'я полягає в забезпеченні державою розмаїття сприятливих умов, доступних та якісних товарів та послуг, необхідних для найвищого досяжного рівня здоров'я, через забезпечення доступу до закладів охорони здоров'я, якісних товарів і послуг на недискримінаційній основі, безпечного навколишнього середовища, а також встановлення відповідальності за порушення прав людини у сфері охорони здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Статут (Конституція) Всесвітньої організації охорони здоров'я. Всесвітня організація охорони здоров'я. 1946. *Верховна Рада України. Законодавство України* URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/995_599.
2. Загальна Декларація прав людини: Декларація від 10 грудня 1948 р. *Верховна Рада України. Законодавство України* URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: Пакт від 19 жовтня 1973 р. *Верховна Рада України. Законодавство України* URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
4. CESCR General Comment No. 14: The Right to the Highest Attainable Standard of Health (Art. 12). URL: <https://www.refworld.org/pdfid/4538838d0.pdf>.
5. Назарко Ю.В. Конституційне право на охорону здоров'я в Україні та державах Європейського Союзу: порівняльно-правове дослідження : дис. ... д-ра філософії [спец. 081 - Право] / Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019. 249 с.
6. Стефанчук Р.О. Цивільне право України: навч. посіб. К.: Прецедент, 2005. 448 с.
7. Office of the High Commissioner for Human Rights . Factsheet No. 31: The Right to Health. Geneva: United Nations (2008). URL : <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/Factsheet31.pdf>.
8. Конституція України. Верховна Рада України. 1996. *Верховна Рада України. Законодавство України* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
9. Цивільний кодекс України 16 січня 2003 року № 435-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України* URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
10. Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015–2020 рр. URL: <https://moz.gov.ua/uploads/0/691-strategiya.pdf>.
11. Представлено проєкт стратегії розвитку системи охорони здоров'я до 2030 року. *Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками*. URL: <https://www.dls.gov.ua/news>.
12. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. №2801-XII. *Верховна Рада України. Законодавство України* URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2801>.